

Zaposlitev zaščitnih sester v Sloveniji do leta 1945

BOR ZAVRL

Po pridobljeni diplomi oz. nazivu za katerikoli poklic sledita iskanje prve zaposlitve in delo. Nič drugače ni bilo z zaščitnimi sestrami, so pa njihove zaposlitve pred letom 1945 zanimivo poglavje zgodovine, ki prikazuje vzpon poklicne skupine in njeno prodiranje med ljudi.

Po opravljeni šoli so se zaščitne sestre v večini zaposlile. Najpogosteje v državne oz. banovinske ustanove, nekatere tudi v zasebne ustanove, pa tudi čisto privatno. Ta pomembni trenutek v življenju mladega človeka je bil številnim med njimi olajšan ali pa zagrenjen, z dekretom. Oblast jih je namreč lahko pošiljala ali prestavljala v službo tja, kjer so bile najpotrebnejše. Številne so bile tako nameščene zunaj domačih krajev (Berkopec & Keršič, 2023). Prejemnice štipendij pa so se ob prejemu le-te zavezale, da bodo delo opravljale na določenem delovnem mestu določen čas. Zakon je namreč nalogal: »Učenci absolventi, šolani ob državnih stroških, morajo služiti v državni službi najmanj trikrat, če so pa imeli znižane cene, tedaj pa 11/2-krat toliko časa, kot so bili vzdrževani.« (Sl. l., 1938a)

Članek podrobneje govori o zaposlovanju civilnih zaščitnih sester. V ljubljanski sestriški šoli so se namreč šolale in pridobile naziv zaščitna sestra tudi redovnice katoliških redov, družb in kongregacij. Predvsem sestre usmiljenke, sestre križevniškega reda ter šolske sestre. Redovnic na ljubljanski šoli ni bilo veliko. Civilne zaščitne sestre so se na območju današnje Slovenije zaposlovale v ustanovah preventivnega tipa, redovne pa v ustanovah kurativnega tipa, nad katerimi so imele nekakšen monopol. Do leta 1945 se civilnim v ustanove kurativnega tipa ni uspelo prebiti. Doselej meni znani prvi primeri tega preboja so bili leta 1943 v Vojni bolnici v Ljubljani – na domobranskem oddelku (Zavrl, 2021). Večina civilnih zaščitnih sester v Sloveniji je bila zaposlena v ustanovah preventivnega tipa, ki jih je nadzoroval Higienski zavod v Ljubljani. Prva postojanka zaposlovanja je bil zavod, v katerem je delovala tudi šola – Zavod za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani. Kasneje s širjenjem mreže javnozdravstvenih ustanov so se začele zaposlovati v zdravstvenih domovih; v splošnih ambulantah, otroških dispanzerjih in posvetovalnicah, šolskih poliklinikah, trahomskih postajah in na terenu, v protituberkuloznih dispanzerjih Protituberkulozne lige, v ambulantah Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, ambulantah železnice, v Državni šolski polikliniki, v mlečnih kuhinjah in otroških vrtcih oziroma zavetiščih. Zaščitne sestre so zaposlovale tudi posamezne občine. Ena takih je bila mestna občina Ljubljana. Poleg ambulantnega in terenskega dela so opravljale tudi pomembno zdravstvenovzgojno delo ter nadzorniško delo. Nadzorovale so dijaška stanovanja in internate ter šolarje v mlečnih kuhinjah pa rejnice in njihovo skrb za rejence. Spremljale so različne higienske razstave, jih postavljale in vodile ogleda. Ob različnih priložnostih so tudi predavale o različnih

Nj. vel. kraljica Marija Karađorđević med obiskom zagrebške Državne šolske poliklinike. Za njo in na oknu jo pozdravljajo zaščitne sestre. (Hrani: Kraljevi dvor, Beograd).

zdravstvenih in higienskih temah in o tem vodile tudi tečaje ter celo predavale na radiu. Delovale so tudi kot učiteljice na Šoli za zaščitne sestre v Ljubljani. Precej Slovenk – zaščitnih sester se je zaposlilo tudi v drugih delih tedanje skupne države, kjer so delale tudi v nekaterih bolnišnicah in klinikah, predvsem infekcijskih in otroških ter vojaških bolnišnicah. Delale so tudi v zdravstvenih zadrugah, obratnih ambulantah, dečjih domovih, higienskih zavodih ter privatno (Dragaš, 1938a; Tiskovni referat mestne občine, 1940; Dragaš, 2014; Zavrl, 2021; Berkopec & Keršič, 2023). Slovenka – zaščitna sestra je delala tudi v družini nj. vel. princa regenta Pavla Karađorđevića kot otroška vzgojiteljica (Kvržič, 2023). Posebna oblika dela je bilo delo v počitniških kolonijah, kjer so zaščitne sestre s higienskega in zdravstvenega vidika skrbele za otroke. Opravljale so tudi nadzor nad njimi ter jim nadomeščale mamo. Delovale so v kolonijah Državne šolske poliklinike v Dovjah, Medvodah in Rakitni. Ter v kolonijah različnih društev in občin v Kraljevic, Sv. Martinu na Pohorju in še kje (Zavrl, 2021).

V času dela so zaščitne sestre nosile sestriško uniformo in značko, ki sta dva simbola zdravstvene stroke od njenih začetkov (Dugac, 2015). Uniforma je bila strogo določena z zakonom in pravili ter je bila zaščitena. Nošenje predpisane uniforme je narekoval že Pravilnik šole za sestre v Zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani prav tako pa Zakon o strokovnih šolah za pomožno osebje v socialni in zdravstveni službi (Sl. l., 1931; Ur. l., 1927). Nošenje te obleke je obvezno tudi za osebje v privatni službi. Javne ustanove so bile dolžne oskrbovati z delovno obleko brezplačno (Sl. l. 1938b). So pa zaščitne sestre morale s svojo hranarino, tj. denarnim nadomestilom za stanovanje in hrano, kupovati tudi svojo obutev, ki so jo nosile v službenem času.

Za zaščitne sestre to ni bil majhen izdatek in jih je še dodatno finančno prizadel (Grković-Janovič, 2015). Uniforme so bile dveh vrst; za delo v ambulanti in za delo na terenu. Prva svetlo modra in bela, druga temnomodra in bela (Arhiv Zbornica – Zveza).

Delovni čas zaščitne sestre je bil večinoma daljše odmerjen kakor v katerikoli drugi službi, pogosto se je zgodilo, da je morala pomagati tudi izven službenih ur, tudi pri delu, ki ni spadalo v njeno direktno področje (Peščeva, 1933). Ob tem pa so same zapisale: »Imamo vsa druga imena, le zaščitna sestra ne. Pod nazivom sestra si vsakdo zamišlja redovnico« (Društvo diplomiranih zaščitnih sester, 1941). Zanimivo poglavje zaposlovanja zaščitnih sester je način zaposlitve in plačevanje. Kako je bilo s plačilom v tem poklicu, priča naslednji stavek: »V tem poklicu ne moremo obogateti. Navzlic temu omogoči poklic sestre še zmeraj, da ji bo tudi v starosti omogočeno financijelno in materialno skromno in pošteno življenje« (Dragaš, 1938a). Mesečni prihodki zaščitnih sester so bili od sestre do sestre različno visoki. Glede na vrsto oz. način zaposlitve. Nekatere sploh niso prejemale plače, temveč nagrado.

Zaščitne sestre so bile največkrat zaposlene kot honorarne uslužbenke ali dnevničarke. Malo jih je bilo zaposlenih kot stalnih uradnic. Zaposlitve so bile neredko krivične in neprimerne, sestriško društvo se je sicer borilo za nastavljanje v uradniške položaje, vendar pri tem ni doseglo popolnosti. Kratili so celo njihove osnovne predpisane pravice, kot je priznavanje naziva in nošenje uniforme (Arhiv Zbornica – Zveza; Miloradović, 1978). Kljub upanju, da jih bodo nekoč zaposlili za stalno, pa so menile, da se jim godi krivica. Izplačevanje skromne plače oziroma uradno celo nagrade v nekaterih primerih ni bilo redno. Zaščitna sestra s Haloz je zato, na plačilo je čakala

Zaščitna sestra pri administrativnem delu. Obležena v svetlo, ambulantno delovno oblačilo. (Vir: Dugac, 2015).

tudi po dva meseca in zaradi odkritega odgovora, da ni upanja na redno nastanitev (zaposlitev), iskala drugo službo. V svoj dnevnik je zapisala: »Obsojam Higijenski zavod, ki nam ne daje tega, kar zaslužimo, in nismo krive sestre, da odhajamo od dela, ki nas potrebuje in ki ga ljubimo.« (Klančnik-Pivec, 1975)

O teh krivicah so tudi pisale in nanje javno opozarjale. 17. februarja 1941 je pod naslovom Išćemo pravice v »Ponedeljski izdaji Jutra« v rubriki Javna tribuna pisala tudi oseba, podpisana z Zaščitna sestra. V članku pravi, da so zaščitne sestre »prav gotovo med tistimi javnimi nameščenkami, ki so najbolj zapostavljene«. Dalje opozarja na zaposlovanje zaščitnih sester, redke so bile zaposlene kot uradnice, »za to je treba dobršno kopo službenih let in bridkih izkušenj – po večini smo dnevničarke in naši čisti mesečni prejemki znašajo okoli 730 din«. Opozori tudi na to, da »vršimo težko in plemenito nalogo tako, da naš službeni čas nima predpisane meje«. Večkrat so se morale, po celodnevem utrujajočem obiskovanju ljudi po terenu, zvečer pripravljati še na predavanje, voditi tečaje in razlagati ob razstavah, urejati administracijo ali pa kaj tretjega. Članek, v katerem opozarja na nepravilnosti in težave sestrskega poklica, pa zaključuje z »V resnici je v nebo vpijoč greh, da naše delo ni deležno plačila, ki mu gre« (Zaščitna sestra, 1941).

Zaščitna sestra v terenski, temni uniformi. Terensko delo – vodenje higijenske razstave. (Vir: Dragaš, 2014).

Podoben članek, kot odgovor na nerealno predstavitve šolanja in dela zaščitnih sester, je napisala učenka beogradske sestrske šole Slovenka Malči Podgoršek. Objavljen je bil v časopisu жена данас (Žena danas), z anonimnim podpisom »Jedna učenica nudiljske šole«. Da je avtorica prav ona, trdi njena sošolka Čita Bole (1977). V nekem članku sta svoj pogled na zaposlitev predstavili zaščitna sestra in učenka skopske sestrske šole. Zapisala je: »Ker verjamem, da je zelo malo sester, ki so imele tako »srečo«, da so se bogato poročile in da so lahko pustile službo in postale pridne gospodinje, in da je veliko več tistih sester, ki delajo v težkih razmerah v bolnišnicah; sester, ki za majhno plačo, nezadostno za pokritje najosnovnejših življenjskih potrebščin, že leta delajo v zdravstvenih domovih po vaseh, brez klasifikacije, do katere so upravičene kot referentke IX. skupine, bi ob tej priložnosti rada povedala resnico o medicinski šoli in o našem poklicu«. V nadaljevanju to tudi stori (Jedna učenica nudiljske šole, 1938).

Medvojni čas je bil čas začetka vzpona žensk. Zato so se zaščitne sestre povezovale tudi z različnimi feminističnimi društvi (Žensko zvezo, Splošnim ženskim društvom, Kolom jugoslovanskih sester ...), ki so jim pomagala pri iskanju njihovih pravic. Z njimi so izpeljale nekaj pomembnih akcij (Zavr, 2021). Zaradi vseh krivic pri zaposlovanju in plačevanju zaščitnih sester so leta 1935 na občnem zboru svojega društva začele govoriti o nujnosti zakona, ki bi urejal to področje – Zakona o sestrski službi (Arhiv Zbornica – Zveza).

Poklic zaščitne sestre se je dotikal tudi področij drugih poklicev. Pri tem so v njihov delokrog vstopali drugi poklici in celo nekvalificirane osebe. V članku, ki ga je napisalo Društvo diplomiranih zaščitnih sester, so se pritožili, da otroške sestre negovalke in občasno tudi bolniške strežnice uporabljajo njihov naziv »z namenom, da dobe poprej in boljšo službo« (Društvo diplomiranih zaščitnih sester, 1941; Arhiv Zbornica – Zveza). S posebnim skrajšanim programom pa so zaščitne sestre lahko prišle tudi do babiške diplome, vendar je bilo takih malo (Zavr, 2023).

Pomembna je tudi vloga zaščitnih sester v socialnem delu. Lahko bi jih imenovali za predhodnice socialnih delavk. Ljudem so pomagale pri izpolnjevanju različnih vlog za dodelitev različnih pomoči, izdajale svoja mnenja, pošiljale najrazličnejše prošnje na naslove in podobno. Najbolj pa se je ta vloga zaščitnih sester videla v sklopu rejništva. V takrat popolnoma novi, nastajajoči službi so zaščitne sestre igrale pomembno vlogo. Z zdravnikom so obiskovale družine in izbirale primerne rejnike, skrbele so za nameščanje otrok v te družine, izvajale nadzor nad rejništvom, predavale za rejnike,

skrbele za upoštevanje vseh pravil in skrbele za stike staršev z v rejo oddanimi otroki (Dragaš, 2014).

Z okupacijo in razdelitvijo slovenskega ozemlja med štiri okupatorje ter z uveljavitvijo njihovega sistema se je število delovnih mest za zaščitne sestre zmanjšalo. Številne so se vrnilo iz južnih krajev nazaj domov. Mnoge od njih so ostale brez službe. V veliki meri so se zaščitne sestre odločile za podporo narodnoosvobodilnemu boju. V veliki meri so vanj tudi aktivno vstopile. S tem dejanjem in delom v saniteti so si pridobile splošno priznanje in po osvoboditvi pomembnejše mesto v zdravstvenem sistemu (Zavr, 2021).

Od prvih diplomantk sestrske šole leta 1925 naprej se je njihov delokrog širil tako kot zahtevnost nalog. Široko polje zaposlitev kaže na velike potrebe po tovrstnem kadru ter širino znanja, ki so ga učenske pridobile med eno-, dvo- in nazadnje triletnem izobraževanju. Po osvoboditvi so zaščitne sestre pridobile novo delovno področje – kurativno zdravstveno varstvo ter tako še širši delokrog in odgovornejše naloge. S tem so zasedle najštevilnejše delovno mesto v zdravstvu in postale samoumevna stalnica zdravstva.

Literatura in viri:

Arhiv Zbornice-Zveze, Zapisniki strokovne organizacije, za leta 1934, 1935, 1937.

Berkopec, M. & Keršič, I., (2023). Zaščitne sestre. Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije - Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, 106, 126.

Bole, C., (1977). Medicinske sestre v predvojnem revolucionarnem delu: v spomin med. sestri Malči Podgoršek. Zdrav Obzor 11(3): 179–85.

Dragaš, AZ (2014). Prim. dr. Bogo Dragaš: zdravstveno, socialno in prosvetno delo. Celje-Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 10–62.

Dragaš, B., (1938a). Zgodovina in delo sestrtva v Sloveniji: od prevrata do leta 1934. Ljubljana: J. Blasnik na sl., 6–29.

Dragaš, B., (1938b). Zaščita mater, dojenčev in predšolskih otrok. In: Pirc I ed. Zdravje v Sloveniji: 2. knjiga: Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije v Sloveniji 1922-1936. Ljubljana: Higijenski zavod, 27–46.

Društvo diplomiranih zaščitnih sester (1941). Pojasnilo o poklicu zaščitne sestre. Slovenski narod 1. 3. 1941: 3.

Dugac, Ž., (2015). O sestram, siromašnima i bolesnima: Slike socialne i zdravstvene povijesti međuratnog Zagreba. Zagreb: Srednja Evropa, 3–36.

Grković-Janović, S., (2015). Sestrinska riječ: Između sućuti i dužnosti. Zagreb: Medicinska naklada, Škola narodnog zdravlja »Adrija Štampar«, 55–336.

HR-DAZG-237, Središnji ured sestara pomoćnica u Zagrebu. T. e. 34/2, 35/3.

Jedna učenica nudiljske škole (1938). Umesto gđi Mirjam ... Žena danas 1938(11-12): 18.

Klančnik-Pivec, K., (1975). Spomini na pionirsko delo v Halozah. Zdrav Obzor 9(2): 123–26.

Kvržič, Z. (2023). Marija Brus - prva medicinska sestra v transfuzijski medicini. Utrip 31(6): 16–18.

Miloradović, M., (1978). Petdesetletnica strokovnega društva medicinskih sester na Slovenskem. Zdrav Obzor 12(1/2): 3–22.

Peščeva M (1933). Sestra pomoćnica – delavka v socialno higijenski službi. Ženski svet 11(5): 110–2.

SI ZAL LJU/0728 Šola za medicinske sestre Ljubljana. T. e: 12, 14, 15.

Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine (1931). Zakon o strokovnih šolah za pomožno osebje v socialni in zdravstveni službi. Ljubljana: 21. 2. 1931, 3(13): 270–5.

Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine (1938a). Uredba o spremembah in dopolnitvah določb zakona o strokovnih šolah za pomožno osebje v socialni in zdravstveni službi z dne 13. nov. 1930. Ljubljana: 22. 1. 1938, 9(7): 37–40.

Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine (1938b). Pravilnik o delu pomožnega osebja v javni in privatni službi. Ljubljana: 29. 6. 1938, 9(52): 589–92.

Tiskovni referat mestne občine (1940). Pet let dela za Ljubljano. Ljubljana: Tiskovni referat mestne občine, 35, 52–9, 153.

Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti (1927). Pravilnik šole za sestre v zavodu za socialno-higijensko zaščito dece v Ljubljani. Ljubljana: 5. 1. 1927, 9(2), 5–6.

Zaščitna sestra (1941). Išćemo pravice. Jutra: ponedeljska izdaja 17. 2. 1941: 4.

Zavr, B., (2021). Slovenske medicinske sestre v osrednji Sloveniji v obdobju 1919-1945. Magistrsko delo. Ljubljana: Zdravstvena fakulteta.

Zavr, B., (2023). Zaščitna sestra z babiško diplomom. Utrip 31(4): 14–15.